धुर्कोट गाउँपालिकाको बाँझो जग्गा व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्बन्धी नीति, २०७७

गाउँ कार्यपालिकाबाट स्वीकृत मिति	२०७७/०१/१६

धुर्कोट गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
बर्बोट, गुल्मी

धुर्कोट गाउँपालिकाको बाँझो जग्गा व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्बन्धी नीति, २०७७

परिच्छेद १ः परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

धुर्कोट गाउँपालिका गुल्मी जिल्लामा अवस्थित एक ग्रामीण स्थानीय तह हो, जहाँ अधिकांश जनसंख्या कृषि पेशामा निर्भर रहेको छ। यहाँको भौगोलिक बनावट, हावापानी र माटोको अवस्था कृषिका लागि उपयुक्त भए तापनि पछिल्ला वर्षहरूमा कृषि योग्य जमिनको पर्याप्त उपयोग हुन सकेको छैन। विभिन्न सामाजिक, आर्थिक तथा संरचनात्मक कारणहरूले गर्दा खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहँदै जाने प्रवृत्ति बढ्दो अवस्थामा रहेको छ।

गाउँपालिकाको आर्थिक विकास, खाद्य सुरक्षा तथा रोजगारी सिर्जनामा कृषि क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। त्यसैले कृषि योग्य जमिनको उचित व्यवस्थापन र अधिकतम उपयोग गर्नु आवश्यक छ। यसका लागि स्थानीय तहले स्पष्ट नीति, योजना तथा कार्यक्रम मार्फत बाँझो जमिनलाई उत्पादनशील बनाउने पहल गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ।

यो "बाँझो जग्गा व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्बन्धी नीति, २०७७" ले गाउँपालिका भित्र रहेका बाँझो जग्गाको पहिचान, अभिलेखीकरण, संरक्षण तथा उपयोगका लागि मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ। यस नीति मार्फत भूमि बैंकको स्थापना, कृषक तथा उद्यमीलाई प्रोत्साहन, सहकारी तथा निजी क्षेत्रको सहभागिता, र आवश्यक नियमनका उपायहरू अवलम्बन गरी दिगो र उत्पादनमुखी भूमि उपयोग सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

यस नीतिले स्थानीय स्रोत साधनको समुचित परिचालन गर्दै कृषि उत्पादन वृद्धि, आयआर्जन अभिवृद्धि, गरिबी न्यूनीकरण तथा समग्र गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

१.२ समस्या, चुनौती र नीतिको आवश्यकता

१.२.१ समस्या

धुर्कोट गाउँपालिकामा कृषियोग्य जमिन पर्याप्त हुँदाहुँदै पनि विभिन्न कारणले बाँझो रहने प्रवृत्ति बढ्दै गएको छ। प्रमुख समस्याहरू निम्नानुसार छन्:

- युवाशक्ति पलायन: वैदेशिक रोजगार तथा शहरमुखी बसाइँसराइका कारण गाउँमा श्रम अभाव
- कृषिमा घट्दो आकर्षण: परम्परागत खेती प्रणाली र न्यून आम्दानीका कारण कृषिप्रति रुचि घट्नु
- सिँचाइ तथा पूर्वाधारको अभाव: वर्षामा निर्भर खेती प्रणाली
- वन्यजन्तुबाट क्षति: बाली नोक्सानीका कारण किसान निरुत्साहित हुनु
- जग्गाको खण्डीकरण: सानो—सानो टुक्रामा विभाजित जमिनले व्यावसायिक खेतीमा कठिनाइ
- प्राविधिक ज्ञानको कमी: आधुनिक कृषि प्रविधिको अभाव
- बजार पहुँचको समस्या: उत्पादनको उचित मूल्य र बजार सुनिश्चित नहुनु

१.२.२ चुनौती

उपरोक्त समस्याहरू समाधान गर्न गाउँपालिकाले निम्न चुनौतीहरू सामना गर्नुपर्ने देखिन्छः

- बाँझो जग्गाको यथार्थ पहिचान र अभिलेखीकरण गर्न कठिनाइ
- जग्गाधनीलाई भूमि बैंकमा सहभागी गराउन प्रेरित गर्नु
- कृषि क्षेत्रमा निजी तथा युवा लगानी आकर्षित गर्नु
- आवश्यक बजेट, प्रविधि र जनशक्ति व्यवस्थापन
- नीति कार्यान्वयनमा समन्वय र प्रभावकारी अनुगमन सुनिश्चित गर्नु
- प्राकृतिक विपद् तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव व्यवस्थापन

१.२.३ नीतिको आवश्यकता

उपरोक्त समस्या र चुनौतीहरूको समाधानका लागि स्पष्ट र कार्यान्वयन योग्य नीति आवश्यक देखिन्छ। यस नीतिको आवश्यकता निम्न आधारमा पुष्टि हुन्छः

- बाँझो जमिनलाई उत्पादनमा ल्याई कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न
- स्थानीय स्तरमै रोजगारी सिर्जना गरी युवालाई कृषिमा आकर्षित गर्न
- खाद्य सुरक्षा र आत्मनिर्भरता सुनिश्चित गर्न
- भूमि बैंक, प्रोत्साहन र नियमन मार्फत भूमि उपयोगलाई व्यवस्थित गर्न
- स्थानीय स्रोत—साधनको उपयोग गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न
- राष्ट्रिय भू—उपयोग नीति अनुसार दिगो भूमि व्यवस्थापन लागू गर्न

परिच्छेद २ः नीति संरचना

२.१ दूरदृष्टि (Vision)

समृद्ध राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको लागि दीगो र सक्षम कृषि क्षेत्र ।

२.२ ध्येय (Mission)

खाद्य सुरक्षा, खाद्य सम्प्रभुता र समतामूलक एवम् दीगो जीविकोपार्जनका लागि समृद्ध कृषि प्रणाली ।

२.३. लक्ष्य (Goal)

धुर्कोट गाउँपालिकाभित्र रहेका बाँझो जग्गाको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा उपयोग मार्फत कृषि उत्पादन वृद्धि, रोजगारी सिर्जना र आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने उद्देश्यले निम्न लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएका छन्:

परिणात्मक लक्ष्यहरू

- गाउँपालिकाभित्र रहेका सम्पूर्ण बाँझो जग्गाको पहिचान र अभिलेखीकरण गर्ने
- कम्तीमा ५०% भन्दा बढी बाँझो जग्गालाई ५ वर्षभित्र उत्पादनमा ल्याउने
- "भूमि बैंक" स्थापना गरी बाँझो जग्गाको व्यवस्थित उपयोग सुनिश्चित गर्ने
- कृषक, सहकारी तथा निजी क्षेत्रको सहभागितामा व्यावसायिक खेती प्रवर्द्धन गर्ने
- कृषि क्षेत्रमा युवा तथा उद्यमशीलताको विकास गर्ने

- आधुनिक प्रविधि, सिँचाइ र पूर्वाधार विकासमार्फत उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने
- स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण र मूल्य सुनिश्चित गर्ने
- खाद्य सुरक्षा र आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने
- बाँझो जग्गा व्यवस्थापनमा नियमन र अनुगमन प्रणाली सुदृढ गर्ने

२.४ उद्देश्य (Objectives)

धुर्कोट गाउँपालिका भित्र रहेका बाँझो जग्गाको समुचित व्यवस्थापन तथा अधिकतम उपयोग सुनिश्चित गर्न निम्न उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका छन्:

मुख्य उद्देश्यहरू

- बाँझो जग्गाको पहिचान, अभिलेखीकरण र वर्गीकरण गर्ने
- बाँझो जमिनलाई उत्पादनमा ल्याई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने
- "भूमि बैंक" स्थापना गरी जग्गाको व्यवस्थित उपयोग प्रणाली विकास गर्ने
- कृषक, सहकारी तथा उद्यमीलाई आकर्षित गर्न प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- कृषि क्षेत्रमा रोजगारी सिर्जना तथा युवालाई उद्यमशील बनाउने
- आधुनिक कृषि प्रविधि, सिँचाइ र पूर्वाधार विकासमार्फत व्यावसायिक खेती प्रवर्द्धन गर्ने
- स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण र मूल्य अभिवृद्धि सुनिश्चित गर्ने
- खाद्य सुरक्षा कायम गर्दै आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने
- भूमि उपयोगमा अनुशासन कायम गर्न नियमन तथा अनुगमन प्रणाली सुदृढ गर्ने

२.५ नीतिहरु

धुर्कोट गाउँपालिकाले बाँझो जग्गाको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा उपयोगका लागि निम्न नीतिहरू अवलम्बन गर्नेछः

२.५.१ भूमि बैंक सम्बन्धी नीति

- गाउँपालिकामा "भूमि बैंक" स्थापना गरी बाँझो जग्गा संकलन गरिनेछ।
- जग्गाधनीको सहमतिमा जग्गा भूमि बैंकमा दर्ता गरिनेछ।
- दर्ता भएका जग्गा कृषक, सहकारी वा उद्यमीलाई लिज/साझेदारीमा उपलब्ध गराइनेछ।
- लिज अवधि, सर्त तथा उपयोगको प्रकृति स्पष्ट रूपमा निर्धारण गरिनेछ।

२.५.२ प्रोत्साहन सम्बन्धी नीति

- बाँझो जग्गा उपयोग गर्ने कृषकलाई बीउ, मल, प्रविधि र उपकरणमा अनुदान उपलब्ध गराइनेछ।
- सिँचाइ, भण्डारण तथा कृषि पूर्वाधार विकासमा प्राथमिकता दिइनेछ।
- भूमि बैंकमा जग्गा उपलब्ध गराउने जग्गाधनीलाई कर छुट वा अन्य प्रोत्साहन प्रदान गरिनेछ।
- व्यावसायिक तथा आधुनिक खेती प्रणालीलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ।

२.५.३ नियमन तथा नियन्त्रण नीति

- २ वर्षभन्दा बढी समय सम्म बाँझो राखिएको जग्गाको अभिलेख राखिनेछ।
- निरन्तर बाँझो राखेमा अतिरिक्त कर वा आवश्यक नियमनात्मक उपाय अवलम्बन गरिनेछ।

- भूमि उपयोगमा अनियमितता भएमा प्रचलित कानून अनुसार कारबाही गरिनेछ।

२.५.४ सहकार्य तथा साझेदारी नीति

- कृषक समूह, सहकारी तथा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ।
- सार्वजनिक निजी साझेदारी (PPP) मोडेल मार्फत कृषि उद्यम विकास गरिनेछ।
- गैरसरकारी संस्था तथा विकास साझेदारसँग समन्वय गरिनेछ।

२.५.५ युवा तथा उद्यमशीलता प्रवर्द्धन नीति

- युवालाई कृषिमा आकर्षित गर्न कृषि उद्यम, स्टार्टअप तथा तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवालाई प्राथमिकता दिइनेछ।

२.६ रणनीति एवं कार्यनीतिहरू

२.६.१ रणनीतिहरू (Strategies)

धुर्कोट गाउँपालिकाले बाँझो जग्गाको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा उपयोगका लागि निम्न रणनीतिहरू अवलम्बन गर्नेछः

- भूमि बैंक स्थापना तथा सञ्चालन गरी बाँझो जग्गाको एकीकृत व्यवस्थापन गर्ने
- बाँझो जग्गाको वैज्ञानिक पहिचान, नक्साङ्कन र अभिलेखीकरण गर्ने
- कृषक, सहकारी तथा निजी क्षेत्रको सहभागिता र लगानी प्रवर्द्धन गर्ने
- आधुनिक कृषि प्रविधि, सिँचाइ र पूर्वाधार विकासमार्फत उत्पादन वृद्धि गर्ने
- युवालाई कृषिमा आकर्षित गर्न उद्यमशीलता तथा स्टार्टअप कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- प्रोत्साहन र सहुलियत कार्यक्रम मार्फत कृषिमा लगानी वृद्धि गर्ने
- नियमन तथा अनुगमन प्रणाली सुदृढ गरी भूमि उपयोग सुनिश्चित गर्ने
- स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण तथा मूल्य श्रृङ्खला विकास गर्ने

२.६.२ कार्यनीतिहरू (Action Policies)

उपरोक्त रणनीतिहरू कार्यान्वयन गर्न निम्न कार्यनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

क) भूमि बैंक सम्बन्धी कार्यनीति

- बाँझो जग्गाको तथ्यांक संकलन गरी भूमि बैंकमा दर्ता गर्ने
- जग्गाधनीसँग सहमति लिई लिज/साझेदारीमा उपलब्ध गराउने
- लिज सम्झौता, अवधि र उपयोगको स्पष्ट मापदण्ड निर्धारण गर्ने

ख) प्रोत्साहन तथा सहुलियत कार्यनीति

- बीउ, मल, उपकरण तथा प्रविधिमा अनुदान प्रदान गर्ने
- सिँचाइ, कृषि सडक, भण्डारण जस्ता पूर्वाधारमा लगानी गर्ने
- व्यावसायिक खेती गर्ने कृषकलाई विशेष प्रोत्साहन दिने

ग) नियमन तथा नियन्त्रण कार्यनीति

- लामो समयसम्म बाँझो राखिएको जग्गाको अभिलेख राख्ने

- आवश्यक परेमा कर वृद्धि वा अन्य नियमनात्मक उपाय लागू गर्ने
- नीति विपरीत कार्य गर्ने विरुद्ध कानुनी कारबाही गर्ने

घ) सहकार्य तथा साझेदारी कार्यनीति

- सहकारी, कृषक समूह तथा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने
- सार्वजनिक—निजी साझेदारी (PPP) मोडेल लागू गर्ने
- विकास साझेदार तथा गैरसरकारी संस्थासँग समन्वय गर्ने

ङ) युवा तथा उद्यमशीलता कार्यनीति

- युवालाई कृषि उद्यममा संलग्न गराउन तालिम तथा वित्तीय सहयोग प्रदान गर्ने
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिने

च) बजार तथा मूल्य श्रृङ्खला विकास कार्यनीति

- उत्पादनको संकलन, भण्डारण र बजारीकरणको व्यवस्था गर्ने
- स्थानीय उत्पादनको ब्रान्डिङ र मूल्य अभिवृद्धि गर्ने
- बजारसँग प्रत्यक्ष पहुँच सुनिश्चित गर्ने

छ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यनीति

- नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली विकास गर्ने
- प्रगति प्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक सुधार गर्ने

परिच्छेद ३ : नीति कार्यान्वयन

३.१ संस्थागत व्यवस्था

- गाउँपालिकाको कृषि शाखा नीति कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवार निकाय हुनेछ।
- वडा कार्यालयहरूले बाँझो जग्गाको पहिचान, अभिलेखीकरण र स्थानीय समन्वय गर्नेछन्।
- “भूमि बैंक व्यवस्थापन समिति” ले जग्गा दर्ता, लिज र व्यवस्थापन कार्य सञ्चालन गर्नेछ।
- समन्वय समितिले नीति कार्यान्वयनको समग्र निर्देशन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नेछ।

नीति कार्यान्वयनका लागि निम्न संरचना व्यवस्था गरिनेछः

१. गाउँपालिका स्तर

(क) बाँझो जग्गा व्यवस्थापन समन्वय समिति

- संयोजकः गाउँपालिका अध्यक्ष
- सदस्यः उपाध्यक्ष
- सदस्यः प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
- सदस्यः कृषि शाखा प्रमुख

- सदस्यः योजना शाखा प्रतिनिधि
- सदस्यः सम्बन्धित वडाका अध्यक्षहरू
- सदस्य सचिवः कृषि प्राविधिक/शाखा प्रतिनिधि

कार्यः

- नीति कार्यान्वयनमा समन्वय र निर्देशन दिने
- भूमि बैंक सञ्चालनको नीति तय गर्ने
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने

२. वडा स्तर

वडा बाँझो जग्गा व्यवस्थापन समिति

- संयोजकः वडा अध्यक्ष
- सदस्यः वडा सदस्य महिला
- सदस्यः कृषि प्राविधिक
- सदस्यः स्थानीय कृषक प्रतिनिधि
- सदस्य सचिवः वडा सचिव

३. कार्यान्वयन प्रक्रिया

- प्रत्येक वडामा बाँझो जग्गाको सर्वेक्षण तथा अभिलेखीकरण गरिनेछ।
- पहिचान गरिएको जग्गा भूमि बैंकमा दर्ता गरिनेछ।
- जग्गा कृषक, सहकारी वा निजी क्षेत्रलाई लिज/साझेदारीमा उपलब्ध गराइनेछ।
- कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न प्राविधिक सेवा, तालिम र अनुदान उपलब्ध गराइनेछ।

३.२ कानुनी व्यवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकाले बाँझो जग्गा व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्बन्धी नीति कार्यान्वयन गर्दा निम्न कानुनी आधार, अधिकार र व्यवस्था अवलम्बन गर्नेछः

१. कानुनी आधार

यो नीति निम्न राष्ट्रिय कानुन तथा नीतिहरूमा आधारित हुनेछः

- नेपालको संविधान, २०७२
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- राष्ट्रिय भू—उपयोग नीति, २०७२
- भूमि सम्बन्धी प्रचलित ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरू

- गाउँपालिकाबाट जारी हुने स्थानीय ऐन, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू

२. स्थानीय तहको अधिकार

- संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन अनुसार गाउँपालिकालाई भूमि व्यवस्थापन र कृषि विकास सम्बन्धी अधिकार प्राप्त छ।
- गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको भूमि उपयोग योजना निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन गर्न सक्नेछ।
- बाँझो जग्गा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड बनाउन सक्नेछ ।

३.३ वित्तीय व्यवस्था

- नीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटबाट विनियोजन गरिनेछ।
- प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान तथा सहयोग उपयोग गरिनेछ।
- सार्वजनिक—निजी साझेदारी (PPP) तथा विकास साझेदारको सहयोग लिइनेछ।

३.४ नीति समन्वय व्यवस्था

- गाउँपालिका, वडा, सहकारी र निजी क्षेत्रबीच नियमित समन्वय बैठक
- प्रदेश तथा संघीय निकायसँग आवश्यक सहकार्य
- गाउँपालिका, वडा, सहकारी तथा निजी क्षेत्रबीच नियमित समन्वय बैठक
- प्रदेश तथा संघीय निकायसँग आवश्यक सहकार्य
- विकास साझेदार तथा गैरसरकारी संस्थासँग समन्वय
- कृषि बजार व्यवस्थापन, भण्डारण तथा आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने।
- कृषकहरूलाई प्रत्यक्ष सेवा पुन्याउने, प्राविधिक सहायता दिने।
- स्थानीयस्तरका कृषि उत्पादनको प्रवर्द्धन गर्ने।
- सिंचाइ, सडक, बजार तथा भण्डारण व्यवस्थापनमा सहजीकरण गर्ने।
- कृषक समूह, सहकारी र युवा उद्यमशीलतालाई प्रोत्साहन गर्ने।
- स्थानीय भूमि उपयोग योजना बनाई कृषि क्षेत्रको दीगो विकास सुनिश्चित गर्ने।

स्पष्ट नीति र सुदृढ संस्थागत संरचनाले मात्र बाँझो जग्गा व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन सक्छ। त्यसैले धुर्कोट गाउँपालिकाले भूमि बैंक, प्रोत्साहन र नियमनलाई समेटेको नीति तथा बहु-स्तरीय संरचना अवलम्बन गरी यसको सफल कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नेछ।

३.५ जोखिम पहिचान र व्यवस्थापन

क) जोखिम पहिचान

१. सामाजिक जोखिम

- जग्गाधनीले भूमि बैंकमा जग्गा दिन अनिच्छा देखाउनु

- कृषक तथा सहकारीबीच समन्वयको कमी
- स्थानीय समुदायमा विश्वासको अभाव

२. आर्थिक जोखिम

- कार्यक्रम सञ्चालनका लागि पर्याप्त बजेट अभाव
- कृषि उत्पादनको बजार मूल्य अस्थिरता
- लगानीकर्ता तथा निजी क्षेत्रको कम सहभागिता

३. प्राविधिक जोखिम

- आधुनिक कृषि प्रविधिको अभाव
- प्राविधिक जनशक्ति कमी
- सिँचाइ तथा पूर्वाधार अपर्याप्तता

४. प्राकृतिक तथा वातावरणीय जोखिम

- जलवायु परिवर्तनको प्रभाव (बाढी, सुख्खा, पहिरो)
- वन्यजन्तुबाट बाली नोक्सानी
- अनियमित वर्षा र उत्पादनमा असर

५. संस्थागत तथा कार्यान्वयन जोखिम

- नीति कार्यान्वयनमा समन्वयको कमी
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कमजोर हुनु
- अभिलेखीकरण प्रणाली अपूर्ण हुनु

ख) जोखिम व्यवस्थापन

१. सामाजिक जोखिम व्यवस्थापन

- जग्गाधनीलाई प्रोत्साहन र कर छुटको व्यवस्था
- समुदायमा सचेतना तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन
- सहकारी तथा कृषक समूह सुदृढीकरण

२. आर्थिक जोखिम व्यवस्थापन

- वार्षिक बजेटमा प्राथमिकता दिई स्रोत सुनिश्चित गर्ने
- निजी क्षेत्र र विकास साझेदारसँग सहकार्य गर्ने
- कृषि बीमा प्रणाली प्रवर्द्धन गर्ने

३. प्राविधिक जोखिम व्यवस्थापन

- कृषि प्राविधिक जनशक्ति विस्तार गर्ने
- आधुनिक कृषि प्रविधि र तालिम उपलब्ध गराउने
- सिँचाइ तथा कृषि पूर्वाधार विकास गर्ने

४. वातावरणीय जोखिम व्यवस्थापन

- जलवायु अनुकूल खेती प्रणाली प्रवर्द्धन गर्ने

- वन्यजन्तु नियन्त्रण तथा संरक्षण उपाय अपनाउने
- विपद् व्यवस्थापन योजना समावेश गर्ने

५. संस्थागत जोखिम व्यवस्थापन

- स्पष्ट कार्यविभाजन सहितको संस्थागत संरचना लागू गर्ने
- नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापना गर्ने
- डिजिटल अभिलेखीकरण प्रणाली विकास गर्ने

३.६ अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा पुनरावलोकन

प्रस्तुत नीतिको कार्यान्वयनबाट अपेक्षित प्रतिफल तथा उद्देश्य हासिल भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न परिच्छेद-३ अन्तर्गतका समिति तथा समितिमा तोकिएको सम्बन्धित निकायले सबै निकायहरूसँग समन्वय गर्नेछन्। यसले अनुगमन मूल्याङ्कनको सुचक सहित नतिजा खाका अनुगमनको ढाँचा, विधि प्रक्रिया तथा अनुगमन मूल्याङ्कनवाट प्राप्त प्रतिवेदनको कार्यान्वयन गर्नेछ। धुर्कोट कृषि नीतिलाई प्रत्येक १० वर्षमा पुनरावलोकन एवं परिमार्जन गरिनेछ ।

- नियमित अनुगमन प्रणाली स्थापना गरी कार्य प्रगति समीक्षा गरिनेछ।
- प्रत्येक वर्ष नीति कार्यान्वयनको उपलब्धि मूल्याङ्कन गरिनेछ।
- आवश्यक सुधार तथा संशोधनका लागि सुझाव संकलन गरिनेछ।

३.७ नीति कार्यान्वयन कार्ययोजना

- नीति कार्यान्वयन कार्यायोजना अनुसूचि-१ बमोजिम हुनेछ ।

३.८ खारेजी र बचाउ

- यो नीति आवश्यक बमोजिम गाउँकार्यपालिकाले परिमार्जन गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची -१

नीति कार्यान्वयन कार्ययोजना

क्र.सं.	कार्यनीति बमोजिमका क्रियाकलापहरु	जिम्मवार निकाय	सहयोगी निकाय	समय सीमा	अपक्षेति उपलब्धि	जोखिमको अवस्था
१						
२						
३						
४						
५						
६						